

examenbundel.nl

samen gevat }

havo

Aardrijkskunde



ThiemeMeulenhoff

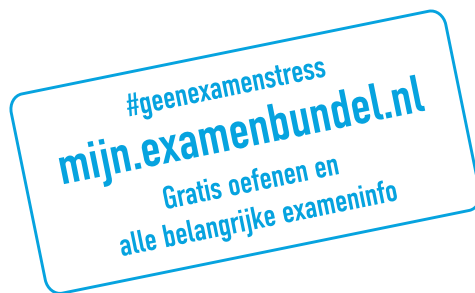
examenbundel.nl

samen gevat }

havo

aardrijkskunde

drs. H.J.C. Kasbergen



Colofon

Auteur

drs. H.J.C. Kasbergen

Vormgeving

Criterium, Arnhem

Opmaak

Crius Group, Hulshout (België)

Omslagfoto

Getty Images / E+ / double_p

Over ThiemeMeulenhoff

ThiemeMeulenhoff ontwikkelt slimme flexibele leeroplossingen met een persoonlijke aanpak. Voor elk niveau en elke manier van leren. Want niemand is hetzelfde.

We combineren onze kennis van content, leerontwerp en technologie, met onze energie voor vernieuwing. Om met en voor onderwijsprofessionals grenzen te verleggen. Zo zijn we samen de motor voor verandering in het primair, voortgezet en beroepsonderwijs.

Samen leren vernieuwen.

www.thiememeulenhoff.nl

ISBN 978 90 06 37241 0

Zesde druk, zevende oplage, 2022

© ThiemeMeulenhoff, Amersfoort, 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (PRO), Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp (www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden. Voor meer informatie over het gebruik van muziek, film en het maken van kopieën in het onderwijs zie www.auteursrechtenonderwijs.nl.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Deze uitgave is volledig CO₂-neutraal geproduceerd. Het voor deze uitgave gebruikte papier is voorzien van het FSC®-keurmerk. Dit betekent dat de bosbouw op een verantwoorde wijze heeft plaatsgevonden.

Voorwoord

Beste examenkandidaat,

Voor je ligt de geheel vernieuwde Samengevat, aangepast aan de exameneisen die met ingang van het centraal examen 2020 van kracht zijn, met onder andere als nieuw domein Brazilië. Indien nodig wordt zowel naar De Grote Bosatlas als naar de nieuwe atlas Alcarta verwezen.

In dit boek vind je de leerstof en de vaardigheden voor het centraal examen havo aardrijkskunde kort en systematisch weergegeven. Deze samenvatting stelt je in staat om in korte tijd grote hoeveelheden stof te herhalen en te overzien. Hoofd- en bijzaken worden onderscheiden waardoor je inzicht krijgt in de grote lijn van de stof en in de samenhang tussen de verschillende onderwerpen.

Met Samengevat bereid je je zelfstandig voor op het examen. De onderwerpen voor het centraal examen havo aardrijkskunde die in deze Samengevat zijn opgenomen, bevatten veel basisstof die ook in de schoolexamens aan de orde komen. Die stof kun je snel vinden via het trefwoordenregister, zodat dit boek ook al bruikbaar is in 4 havo.

Gecombineerd met de Examenbundel havo aardrijkskunde vormt deze Samengevat de beste voorbereiding op je examen. De theorie vind je in Samengevat en je oefent met de opgaven uit de Examenbundel!

Samengevat en Examenbundel zijn naast elke methode te gebruiken.

Heb je opmerkingen? Meld het ons via vo@thiememeulenhoff.nl

Amersfoort, januari 2021

opmerking

Hoewel dit boek met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kunnen auteur en uitgever geen aansprakelijkheid aanvaarden voor aanwijzingen naar aanleiding van publicaties van de overheid betreffende specifieke examenonderwerpen, de hulpmiddelen die je tijdens het examen mag gebruiken, duur en datum van je examen, etc.

Het is altijd raadzaam je docent of onze website www.examenbundel.nl te raadplegen voor actuele informatie die voor jouw examen van belang kan zijn.

Hoe werk je met dit boek?

In SAMENGEVAT vormen de linker- en rechterbladzijde één geheel. De begrippen die links kort worden weergegeven, worden rechts nader toegelicht door bv. definities of voorbeelden.

LINKERBLADZIJDE

Op de linkerbladzijde staan boondiagrammen die de onderlinge relaties van begrippen laten zien. De linkerbladzijde dient als checklist om snel na te gaan of genoemde onderwerpen bekend zijn.

dit is het hoofdbegrip	→	dwarsprofiel grote rivier doorsnede
<i>cursieve tekst</i> geeft de relatie met	→	<i>natuurlijke situatie</i>
de volgende opsomming aan		
begrip van 1^e orde , beschrijft	→	■ in boven- en middenloop dalvorming door erosie
hoofdbegrip + toelichting		
		■ in benedenloop vorming oeverwallen en kommen door sedimentatie van zand en klei bij overstromingen
		<i>bijkomende term</i>
begrip van 2^e orde , geeft informatie	→	■ stroomrug zandige afzetting
over bovenstaand begrip		
soms ook begrip van 3^e orde		

RECHTERBLADZIJDE

Op de rechterbladzijde vind je nadere informatie, die je nodig hebt als de begrippen links nog niet bekend zijn of als je die nog onvoldoende beheerst. Deze theorie vervangt voor een deel de theorie die ook in je leerboek voorkomt.

hier vind je de definitie en een	→	oeverwallen en kommen ontstaan door overstroming van rivieren in
toelichting op de begrippen oever-		de benedenloop. Bij iedere overstroming blijft zand en klei achter. In
wallen en kommen van links;		en vlak bij de rivier is dat vooral zand omdat dat zwaarder is. De lichte
zo worden ook andere begrippen nader		kleideeltjes worden verder van de rivier afgezet. Doordat zanddeeltjes
verklaard		groter zijn dan kleideeltjes wordt de oever sterker opgehoogd.

CENTRAAL-EXAMENSTOF

Deze Samengevat bevat alleen de stof van het centraal examen. In bijlage 1 zie je hoe de se- en ce-stof is opgebouwd en wat de samenhang is tussen de onderdelen. Veel begrippen voor de schoolexamens staan ook in dit boek, omdat de basisstof vooral in de ce-onderwerpen zit.

TREFWOORDENREGISTER

Een belangrijk onderdeel is het trefwoordenregister achterin. Hiermee kun je snel termen vinden, bv. als je lesboek niet duidelijk is of wanneer je vastloopt bij het oefenen van vragen.

ATLAS

Bij het schoolexamen bepaalt de eigen school of en welke atlas mag worden gebruikt. Bij het centraal examen is geen atlas toegestaan. Kaarten vind je dan in een bijlage en een kaartenkatern. In deze Samengevat wordt verwezen naar de Bosatlas en Alcarta. Zie eventueel bijlage 4.

Inhoud

1	Wereld	6
2	Aarde	34
3	Opkomend land Brazilië	58
4	Leefomgeving Nederland: overstromingsrisico en wateroverlast rivieren	78
5	Leefomgeving Nederland: vraagstukken van grote en middelgrote steden	90
6	Vaardigheden	106
	Bijlage 1 Overzicht examenstof	120
	Bijlage 2 Voorbeelden van het soort centraal-examenvragen	121
	Bijlage 3 Geografische kenmerken	123
	Bijlage 4 Atlas	123
	Trefwoordenregister	124

1 Wereld

samenstelling Wereld domein B

- **behandelt wereld als sociaalgeografisch systeem** verandering wereld door de mens waarbij alle gebieden elkaar beïnvloeden

voor centraal examen:

- **verkenning van de wereld** ontdekken van relaties, spreidingspatronen, wereldbeelden
- **verandering van de wereld door globalisering** beschrijving recente ontwikkeling
- **Groot-Brittannië en India** voorbeelden centrumland en semiperifeer land
voor schoolexamen (niet in Samengevat opgenomen):
- **gebieden op de grens van arm en rijk** zoals Amerikaans-Mexicaanse grens
- **mondiale processen en lokale effecten** bv. gevolg vrijhandel voor landbouw

VERKENNING VAN DE WERELD

vergelijken van landen

- **vergelijking van landen kan met indicatoren** gegevens waarmee je verschijnselen beoordeelt zoals welvaart via bbp/hoofd of ontwikkeling via % analfabeten
- **indicator moet vergelijking mogelijk maken** let op soort cijfer; bv. bbp/hoofd (relatief cijfer) is bruikbaar, bbp (absoluut cijfer) niet
- **vergelijking met 1 indicator kan problemen opleveren** cijfers niet altijd betrouwbaar, toevallige omstandigheden vertekenen beeld; zie ook rechts 'bbp/hoofd'

betrouwbaarder

- **gebruik meerdere indicatoren** nadelen ene indicator misschien tenietgedaan door andere; zie bv. rechts 'Human Development Index'
- **bij het ce zijn indicatoren zo nodig te vinden in een bijlage en kaartenkatern** met bv. kaart of statistiek

let op:

- **gebruik indicatoren op hogere schaal verhult vaak verschillen op lagere schaal** bv. ruimtelijke verschillen (tussen gebieden) of sociale verschillen (tussen groepen mensen)

vorming van wereldbeelden

- **door vergelijking van landen ontdek je spreidingspatronen/wereldbeelden** waarbij bepaalde landen samenhang vertonen op de kaart; zo ontstaan groepen landen
- **spreidingspatronen/wereldbeelden hebben dynamiek** veranderen in de tijd, dus zijn momentopname; bv. bevolkingsspreiding verandert door migratie
- **opsporen spreidingspatronen/wereldbeelden en veranderingen daarin staan centraal bij aardrijkskunde** helpt geografische vragen oplossen

verkenning van de wereld begint met vergelijking van landen, geconcentreerd op demografische, sociaal-culturele en economische factoren. Daarbij probeer je patronen te ontdekken in de spreiding van verschijnselen, spreidingspatronen ook wel wereldbeelden genoemd. En als het even kan, leg je relaties tussen gebieden en verschijnselen. Dat laatste is nodig om wereldbeelden te verklaren.

bruto binnenlands product per hoofd (bbp/hoofd) / bruto nationaal product (bnp per hoofd) als indicator wordt vaak gebruikt bij vergelijking van ontwikkeling en welvaart. In de praktijk blijken verschillen daarin redelijk overeen te stemmen met verschillen in ontwikkeling. Toch zitten er adders onder het gras, zoals:

- valuta verschillende landen vaak moeilijk vergelijkbaar
- verschil in koopkracht; wat je kunt kopen met bv. € 1000 kan sterk verschillen
- sommige landen zijn onvoldoende uitgerust om het bbp/bnp goed te berekenen
- zelfvoorziening en informele sector worden vaak niet meegeteld
- bbp/hoofd of bnp/hoofd als gemiddelde verhult regionale en sociale verschillen

zuigelingensterfte goede indicator wanneer je maar 1 indicator voor ontwikkeling wilt gebruiken. Het is de sterfte van 0-jarigen per 1000 0-jarigen. Het cijfer wordt beïnvloed door verschillende factoren zoals welvaart, scholing en gezondheidszorg. Zuigelingensterfte wordt weergegeven op GB 234C/260B; AL 246A.¹⁾

Human Development Index (HDI) VN-ontwikkelingsindex die verschillende criteria gebruikt zoals levensverwachting (hoelang heeft een pasgeboren baby te leven? maatstaf voor gezondheid en voeding), analfabetisme (indicator voor scholing) en koopkracht (indicator voor welvaart/inkomen). Zie eventueel website hdr.undp.org of GB 240B/262B; AL 243B.

regionale en sociale verschillen resp. tussen gebieden en tussen groepen mensen, vallen weg wanneer je gegevens op een hoog schaalniveau weergeeft. Je wilt bijvoorbeeld de welvaart van Nederland in beeld brengen via een wereldkaart met het bbp (bnp), bv. GB 245A/259A; AL 244B. Deze kaart maakt het mogelijk Nederland te vergelijken met andere landen. Maar verschillen binnen Nederland – regionale verschillen – zie je niet. Een kaart op een lager schaalniveau toont meer details. Zoals het regionaal product per inwoner van Nederland: GB 53C/51G; AL 52E. Daarbij zie je o.a. verschillen tussen de Randstad en de rest van Nederland, maar ook binnen de Randstad.

gebruik van gegevens over één jaar of meerdere jaren bepaalt of je iets kunt zeggen over ontwikkeling in de tijd. Veel kaarten/statistieken gaan over één jaar. Sommige kaarten laten meerdere jaren of perioden zien en daarmee ontwikkeling/verandering. Schrijf in een antwoord niet over 'ontwikkeling' als de bron over één jaar gaat.

¹⁾ GB verwijst naar de Grote Bosatlas (resp. 54^e en 55^e druk), AL naar Alcarta (1^e druk). N.v.t.: bron ontbreekt. Bij het ce is geen atlas toegestaan. Bronnen krijg je dan in een bijlage en een kaartenkatern.

theorie en model als hulpmiddel

- **theorie is uitspraak over werkelijkheid** waarin men onderlinge verbanden aangeeft om die werkelijkheid te verklaren
- **model is schematische weergave van complexe werkelijkheid** om daar meer inzicht in te geven; bv. push- en pullmodel rechts
bedenk
- **vaak is er sprake van generalisatie** details worden weggelaten om grote lijn duidelijk te maken
- **theorie of model geldt in bepaalde context** onder bepaalde omstandigheden zoals in agrarische samenleving, vrijemarkteconomie of democratisch systeem
- **afwijkingen van theorie of model zijn mogelijk** betekent niet dat theorie of model niet klopt; er kan bv. sprake zijn van andere context of afwijkende details

sociaal-culturele vergelijking van landen

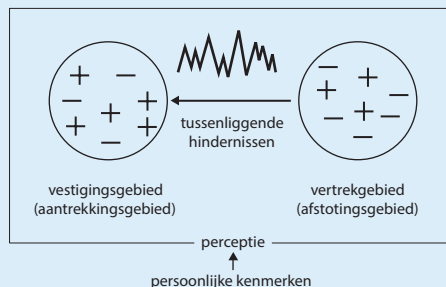
- **sociaal-cultureel: maatschappelijk; niet-materiële kenmerken van groepen mensen**
hieronder vallen bv. cultuur en de wijze waarop mensen met elkaar omgaan
te bestuderen indicatoren
- **analfabetisme** belangrijke aanwijzing voor ontwikkelingsmogelijkheden, want die vereisen scholing; kaart GB 242A/262A; AL 247D
- **taal: officiële landstalen** 1 of 2 talen per land, soms meer; kaart GB 236B/263B; AL 253D
- **godsdienst: grote wereldgodsdiensten** alleen grote lijn; kaart GB 236A/263A; AL 253C

sociaal-cultureel wereldbeeld

- **wereld ingedeeld in cultuurgebieden** naar culturele indicatoren als taal, religie en geschiedenis; GB 241A/264A; AL 252A
veranderingen/dynamiek
- **cultureel wereldbeeld verandert steeds door diffusie** verspreiding van cultuurelementen over andere cultuurgebieden
- **verspreiding taal en religie sterk beïnvloed door kolonialisme** zie Koloniën in 1937/1914
GB 240E/266D; AL 254
voorbeelden
 - **Engels vaak officiële landstaal in voormalige koloniën** zoals in India
 - **spreiding christelijke religies vanuit Europa** bv. protestantisme naar Noord-Amerika, rooms-katholicisme naar Latijns-Amerika
- **migratie en culturele uitwisselingen leiden nu tot vervaging grenzen cultuurgebieden** door overnemen van 'vreemde' cultuurelementen worden verschillen tussen cultuurgebieden kleiner

push- en pullmodel / migratiemodel (rechts)

Migratie wordt veroorzaakt door push- en pullfactoren. Pushfactor: afstotende kracht zoals oorlog, droogte en armoede; pullfactor: aantrekkende kracht zoals welvaart en vrede. Perceptie is het persoonlijke beeld over een gebied; een positief beeld stimuleert migratie.

**tussenliggende hindernissen** (zie bovenstaand

model) remmen migratie af. Bv. verbod op uitreizen, ontbreken van papieren of een streng toelatingsbeleid. Hiervan profiteren vaak mensensmokkelaars die tegen woekerprijzen helpen grenzen te passeren, vaak onder barre omstandigheden en met veel doden zoals bij de oversteek met boten van Afrika naar Europa.

diffusie / verspreiding van cultuurelementen is onderdeel van globalisering. Al zolang mensen reizen of migreren worden bv. taal en religie verspreid. Nieuw is de grote snelheid en massaliteit, bv. via moderne communicatiemiddelen. Hierdoor kan de traditionele cultuur verdwijnen. Ook treedt vermenging van culturen op. Men neemt bepaalde elementen over en geeft die een plaats in de eigen cultuur. Hierdoor vervagen de grenzen tussen culturen.

voorbeeld landenvergelijking In dit hoofdstuk staan tabellen met gegevens van Tanzania (arm land), India en Groot-Brittannië (onderdeel van dit hoofdstuk), Brazilië (hoofdstuk 3), Nederland en de VS als wereldmacht.

 sociaal-culturele vergelijking van landenBron: Bosatlas 55^e druk

	analfabetisme % bev. > 15 jr.	officiële landstaal	godsdienst	cultuurgebied
Tanzania	45-70%	Swahili	islam, natuurgodsdiensten	Afrika ten zuiden van de Sahara
India	20-45%	Engels, Hindi, Urdu	hindoeïsme, islam rooms-katholiek	Zuid-Azië
Brazilië	5-20%	Portugees	rooms-katholiek natuurgodsdiensten	Latijns-Amerika
Groot-Brittannië	<5%	Engels	protestant	Europa
Nederland	<5%	Nederlands	protestant rooms-katholiek	Europa
VS	<5%	Engels	protestant rooms-katholiek	Noord-Amerika (Latijns-Amerika)

demografische vergelijking van landen

beschrijving demografie

- **demografie (bevolkingsgeografie)** bestudeert groei, spreiding en samenstelling bevolking
 - **totale bevolkingsgroei** = natuurlijke bevolkingsgroei (geboorte - sterfte) + migratie / sociale bevolkingsgroei (vestiging - vertrek / immigratie - emigratie)
 - **bevolkings spreiding: verdeling over gebied** dun-/dichtbevolkt; mate van concentratie
 - **bevolkings samenstelling** zoals naar leeftijd, etnische groep, geslacht

te bestuderen indicatoren

- **bevolkingsdichtheid** aantal inwoners per km²
- **bevolkings spreiding** verdeling bevolking over gebied (vaak kaart bevolkingsdichtheid)
- **(totale) bevolkingsgroei** zie boven

let op:

- **bevolkingsgroei geen goede indicator** omdat verschillende factoren invloed hebben

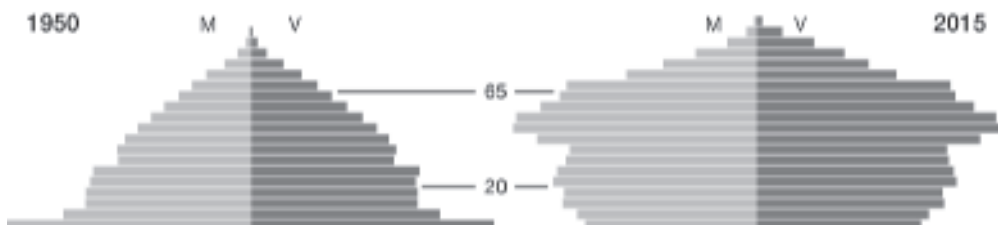
wel bruikbaar als indicator

- **verdubbelingstijd** in hoeveel jaar verdubbelt het bevolkingsaantal; geeft tempo bevolkingsgroei aan
 - **geboortecijfer en geboorteoverschot** nemen af bij ontwikkeling
- **kindersterfte/zuigelingensterfte** indicator voor ontwikkeling

let op:

- **(totale) sterftecijfer geen goede indicator** hoge sterfte kan bv. duiden op slechte gezondheid, maar ook op vergrijzing
- **verstedelijking** toename aandeel stedelijke bevolking; weerspiegelt verdeling welvaart; zie eventueel ook blz. 27
- **leeftijdsoopbouw** samenstelling bevolking naar leeftijd; beïnvloedt economie
 - o.a. zichtbaar via*
 - **demografische druk** verhouding niet-werkenden / wel-werkenden
 - **leeftijdsvorm/bevolkingspiramide** grafische weergave leeftijdsopbouw

Bevolkingspiramides Nederland



Vrij naar: public.tableau.com 2017

bevolkings spreiding weerspiegelt het verschil in bevolkingsdichtheid en houdt vaak verband met natuurlijke mogelijkheden en economische ontwikkeling. Vlakke gebieden zijn dichter bevolkt dan berggebieden die onaantrekkelijk zijn voor economische activiteiten. Ligging aan de kust geeft meer mogelijkheden, bv. door aanwezigheid van vruchtbare vlakten en goede bereikbaarheid. Hoe kun je een bestaan opbouwen in de woestijn of in moerasgebieden?

bevolkingsdruk is de druk door de omvang van de bevolking of van bepaalde leeftijdsklassen zoals bij een jonge bevolking of vergrijzing.

Een *jonge bevolking* is vaak het gevolg van hoge geboortecijfers. De kaart Jeugd (GB 235E/257E; AL 248B) laat een verband zien met de mate van ontwikkeling. In arme landen gaat het om meer dan 40% van de bevolking. Rijke landen zitten onder de 25%. Een relatief groot aantal jongeren vraagt hoge investeringen in scholing, werk en huisvesting, juist in de armste landen.

Vergrijzing is groei van het aantal personen van 65 jaar en ouder; een oudere bevolking zie je vaak in welvarende landen. Veel ouderen moeten dan verzorgd worden door een relatief kleine werkende bevolking. De gezondheidszorg wordt duur. Nederland kende nog vrij lang een hoog geboortecijfer, maar vergrijst nu snel.

demografische druk is de verhouding van het aantal 0-19-jarigen en 65+'ers ten opzichte van het aantal 20-64-jarigen. Het geeft aan hoeveel niet-werkende mensen door de werkende bevolking moeten worden onderhouden. Bv.: groot aantal 0-19-jarigen en 65+'ers zorgt voor een economisch ongunstige, hoge demografische druk.

Geboorte, sterfte en migratie hebben er invloed op. Bij immigratie komen veel jongvolwassenen binnen, zodat op dat moment de demografische druk afneemt. Een hoog geboortecijfer leidt op korte termijn tot een hoge demografische druk.

aantal kinderen per vrouw is een maatstaf voor bevolkingsgroei. Als iedere vrouw gemiddeld twee kinderen krijgt, is het bevolkingsaantal op den duur stabiel. In rijke landen is het rond de 1,5. In veel ontwikkelingslanden rond 4 kinderen, maar dat wordt minder.

demografische vergelijking van landen

Bron: Bosatlas 55^e druk

	totale bevolking 2014	bevolkings dichtheid 2014	geboorte- cijfer 2013	sterfte- cijfer 2013	zuigelingen- sterfte 2013	levens- verwachting 2013	jeugd <15 jaar 2014
Tanzania	51 mln.	54 per km ²	39‰	9‰	36‰	62 jaar	44,8%
India	1.267 mln.	385 per km ²	20‰	8‰	41‰	67 jaar	28,7%
Brazilië	202 mln.	24 per km ²	15‰	6‰	12‰	74 jaar	23,6%
GB	65 mln.	265 per km ²	12‰	9‰	4‰	81 jaar	17,6%
Nederland	17 mln.	406 per km ²	12‰	10‰	5‰	81 jaar	14,4%
VS	319 mln.	30 per km ²	13‰	8‰	6‰	79 jaar	19,5%

demografisch wereldbeeld via demografisch transitie­model

- **demografische transitie** overgang geboorte- en sterft­cijfers van hoog naar laag door economische ontwikkeling; zie model hieronder

verloopt in drie fasen

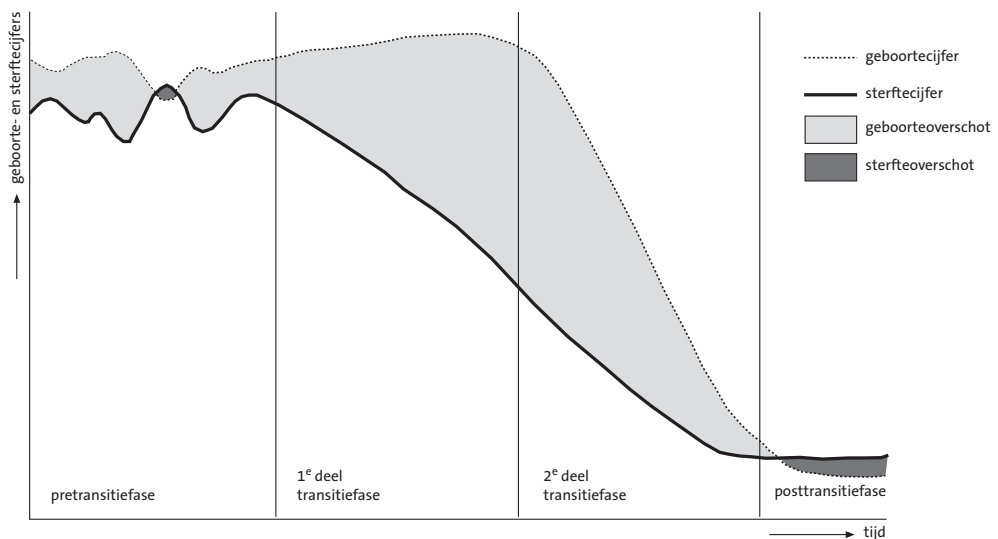
- **pretransitiefase** hoog sterft­cijfer door o.a. gebrek voeding, hygiëne en ongezond werk; hoog geboort­cijfer door kinderen als inkomstenbron en hoge zuigelingensterfte; stabiele bevolkingsomvang; vooral in agrarische maatschappij
- **transitiefase** verandering door economische ontwikkeling; vanaf industriële revolutie
 - **1^e deel transitiefase** daling sterft­cijfer door betere hygiëne en gezondheidszorg; geboort­cijfer blijft hoog; gevolg: toename geboorteoverschot
 - **2^e deel transitiefase** daling geboort­cijfer door daling zuigelingensterfte en meer welvaart; sterft­cijfer blijft laag; gevolg: afname geboorteoverschot
- **posttransitiefase** laag geboort­cijfer, sterft­cijfer stijgt licht (vergr­ijzing), bevolkingsomvang stabiel; bij welvaart, vooral in dienstenmaatschappij

spreidingspatroon

- **demografische transitie afhankelijk van ontwikkeling** volgt patroon arm - rijk
 - **welvarende landen nu in posttransitiefase**
 - **veel ontwikkelingslanden nu in 2^e deel transitiefase**

veranderingen/dynamiek

- **door samenhang van geboorte/sterfte met ontwikkeling doorlopen landen de transitie** ieder land heeft eigen tijdsverloop
- **gedurende demografische transitie verandert leeftijdsopbouw en bevolkingsdruk** transitiefase: jonge bevolking; posttransitiefase: vergrijste bevolking

demografisch transitie­model

Bron: Dr. J. Hofker e.a., *De demografische ontwikkeling van Nederland sedert 1800*, Meulenhoff Amsterdam 1980

demografisch wereldbeeld kun je bv. vinden op een wereldkaart met het geboorteoverschot. Daarop zie je het patroon: hoog overschot in arme landen tegenover laag overschot in rijke landen. Hetzelfde beeld vind je op een kaart met geboortecijfers. Er zijn ook afwijkingen van dit patroon die vaak te verklaren zijn uit speciale situaties zoals oorlog.

sterfte in ontwikkelingslanden is een onderwerp waarover een hardnekkig misverstand bestaat. Men denkt vaak dat die altijd hoog is. Echt hoge sterftecijfers zie je er echter niet vaak, omdat zelfs in de armste landen is geprofiteerd van medische ontwikkelingen zoals inentingen en nieuwe medicijnen. Bij een relatief jonge bevolking kan het sterftecijfer extra laag zijn. Zie de tabel hieronder. Hoge sterfte heb je er nog wel bij bv. oorlogen, ecologische rampen of ziekten als ebola en aids.

geboorte en welvaart vertonen samenhang. Hoge geboortecijfers komen voor in ontwikkelingslanden waar kinderen nodig zijn voor de verzorging van ouders op latere leeftijd of als arbeidskrachten voor aanvulling van het gezinsinkomen. Wanneer de welvaart toeneemt, neemt de noodzaak van een groot gezin af en wordt het opvoeden van kinderen duurder. Andere factoren die een hoog geboortecijfer veroorzaken, zijn o.a. gebrek aan scholing, hoge zuigelingensterfte en invloed van religie.

bnp/hoofd en demografische criteria, 2013/2014

Bron: UNDP Human Development Report 2015

	bnp/ hoofd	aandeel in wereld- bevolking	groei bevolking 2014-2030	aandeel kinderen <5 jaar	vrucht- baarheid 1)	levens- verwachting 2)
wereld	\$ 13.964	100%	16,3%	9,2%	2,5	71,5 jaar
ontwikkelingslanden	\$ 8.696	82,3%	18,9%	9,9%	2,7	69,8 jaar
minst ontwikkelde landen	\$ 2.122	12,7%	40,0%	14,6%	4,2	63,3 jaar
selectie regio's						
Latijns-Amerika + Cariben	\$ 13.877	8,5%	15,0%	8,7%	2,6	75,0 jaar
Zuid-Azië	\$ 5.324	24,4%	17,7%	9,9%	5,1	68,4 jaar
Afrika ten zuiden Sahara	\$ 3.339	12,6%	47,9%	16,4%	4,7	58,5 jaar
selectie landen						
Brazilië	\$ 14.555	2,8%	10,2%	7,3%	1,8	74,5 jaar
Groot-Brittannië	\$ 37.017	0,9%	8,0%	3,9%	1,9	80,7 jaar
India	\$ 5.238	17,5%	16,5%	9,6%	2,5	68,0 jaar
Nederland	\$ 44.945	0,2%	3,0%	5,4%	1,8	81,6 jaar

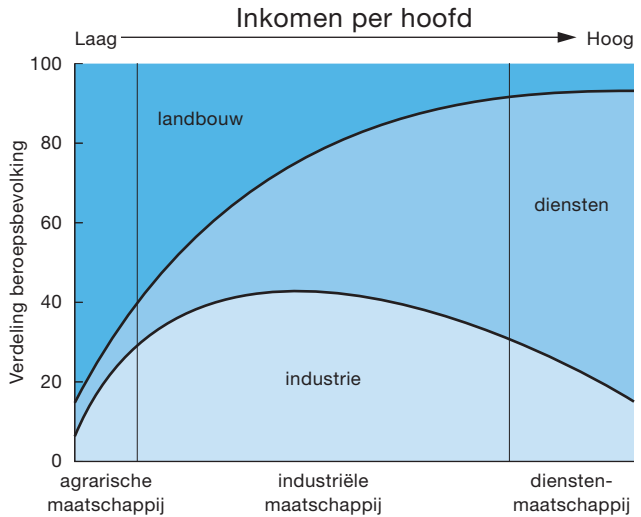
1) aantal geboren per vrouw gedurende haar leven; 2) vanaf geboorte

economische vergelijking van landen

te bestuderen indicatoren

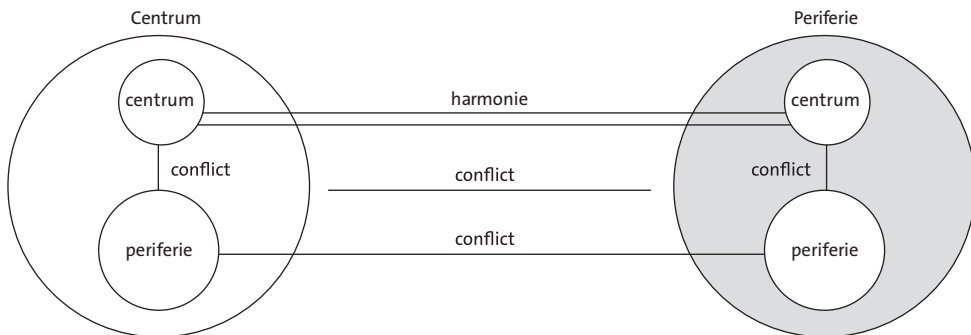
- **bruto binnenlands product per hoofd / bruto nationaal product per hoofd** veelgebruikte indicator voor welvaart
 - **product geeft waarde geproduceerde goederen en diensten weer**
- **inkomen per hoofd** indicatie voor welvaart
- **koopkracht (per hoofd)** wat kun je met bepaalde hoeveelheid geld kopen? zegt meer over echte rijkdom dan bbp/houfd of bnp/houfd
- **verdeling beroepsbevolking**

aandeel werkende bevolking in landbouw, industrie en diensten als aanwijzing voor ontwikkelingsfase



figuur rechts
schematische verdeling beroepsbevolking bij toename inkomen per hoofd
Vrij naar: clipshare.net

centrum-periferiemodel volgens Johan Galtung



harmonie = overeenkomstige belangen
conflict = tegengestelde belangen

Bron: *De Geo Geordend Topboek*

Het centrum-periferiemodel is een schematische weergave van de economische wereldverhoudingen, het economisch wereldsysteem. Tegenwoordig wordt ook een semiperiferie onderscheiden. De verschillen tussen landen in de periferie nemen toe.

product en inkomen zijn manieren om de welvaart of economische kracht van een land aan te geven. *Bnp (bruto nationaal product)* is wat door een land wordt geproduceerd, waaronder verdiensten uit het buitenland zoals overmakingen door migranten. Steeds vaker wordt het *bbp (bruto binnenlands product)* genoemd, alleen wat binnen de landsgrenzen is geproduceerd. In plaats van het product wordt ook wel het *inkomen* berekend: de verdiensten van alle bewoners samen uit loon, rente, pacht en winsten. Je kunt regio's binnen een land vergelijken met het *bruto regionaal product/hoofd (brp/hoofd)*.

verdeling beroepsbevolking betreft meestal de verdeling van de werkende bevolking over de economische sectoren. Zie eventueel de figuur links, onderstaande tabel en/of GB 244F/258F; AL 260A.

Het CBS hanteert de volgende indeling:

- *primaire sector*: landbouw en visserij
- *secundaire sector*: industrie en bouwnijverheid
- *tertiaire sector*: diensten, verdeeld in *commerciële dienstverlening* zoals handel, financiële instellingen en zakelijke diensten en *niet-commerciële dienstverlening* zoals onderwijs, gezondheidszorg en cultuur

Een hoog % landbouw duidt op geringe ontwikkeling (geringe arbeidsproductiviteit: veel mensen produceren weinig); een hoog % industrie: vaak bij het begin van ontwikkeling (start mechanisatie); een hoog % diensten: sterke ontwikkeling (veel werk in bv. onderwijs, banken en zakelijke diensten). Soms komt het in perifere landen voor dat het % mensen werkzaam in de dienstensector hoog is ondanks een laag welvaartspeil. Dit kan bv. het gevolg zijn van veel overheids personeel als vorm van verborgen werkloosheid.

economische vergelijking van landen

Bron: Bosatlas 55^e druk

	bnp/hoofd 2014	ontwikkeling bbp/bnp ¹⁾ 2004-2014	verdeling beroepsbevolking in 2012		
			landbouw	industrie	diensten
Tanzania	€ 1.791	5,5%/jaar	84,4%	5,0%	10,8%
India	€ 4.206	8,3%/jaar	47,2%	24,7%	28,1%
Brazilië	€ 11.608	4,3%/jaar	15,3%	21,9%	62,9%
Groot-Brittannië	€ 28.008	1,1%/jaar	1,2%	18,9%	79,9%
Nederland	€ 34.789	1,1%/jaar	2,5%	15,3%	82,2%
Verenigde Staten	€ 40.781	2,7%/jaar	1,6%	16,7%	81,8%

1) Europa bnp/hoofd; rest wereld: bbp/hoofd

examenbundel >

havo **Nederlands**
havo **Engels**
havo **Duits**
havo **Frans**
havo **Economie**
havo **Bedrijfseconomie**
havo **Maatschappijwetenschappen**
havo **Geschiedenis**
havo **Aardrijkskunde**
havo **Wiskunde A**
havo **Wiskunde B**
havo **Scheikunde**
havo **Biologie**
havo **Natuurkunde**

samengevat }

havo **Economie**
havo **Bedrijfseconomie**
havo **Maatschappijwetenschappen**
havo **Geschiedenis**
havo **Aardrijkskunde**
havo **Wiskunde A**
havo **Wiskunde B**
havo **Scheikunde**
havo **Biologie**
havo **Natuurkunde**
havo/vwo **Nederlands 3F/4F**
havo/vwo **Rekenen 3F**

Tips, tricks en informatie die jou helpen bij het slagen voor je eindexamen vind je op examenbundel.nl! Nog meer kans op slagen? Volg ons ook op social media. #geenexamenstress



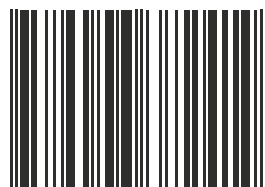
examenidoom + examenbundel + samengevat + zeker slagen! = #geenexamenstress

examenidoom

havo **Engels**
havo **Duits**
havo **Frans**

zeker slagen !

voor vmbo, havo én vwo



9 789006 372410